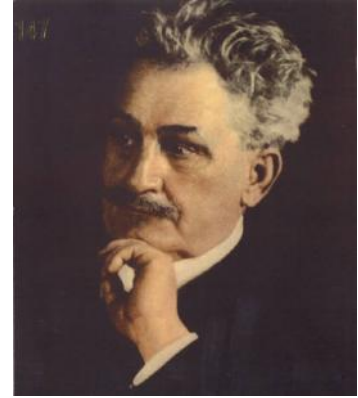

Een oude man wordt verliefd. Hij trekt zich terug in zijn zomerhuis en verlangt naar zijn geliefde. De geliefde is niet zijn eigen vrouw, maar een jonge vrouw. Ze verschillen 38 jaar in leeftijd. Zij is ook getrouwd en neemt haar zoontje van tien naar het zomerhuis mee als zij hem bezoekt. Elke dag schrijft de oude man in zijn dagboek hoeveel hij van haar houdt. In woorden en in noten, want hij is componist. De noten bedenkt hij achter zijn harmonium, het enige instrument dat hij in zijn zomerhuis tot zijn beschikking heeft. Zijn naam is Leoš Janáček.

Janáček opnieuw in de belangstelling

door Wim Rbebergen

In het weekend van 28 tot 30 november 2008 werd in Utrecht een aantal concerten georganiseerd als eerbetoon aan de componist Janáček, die tachtig jaar geleden overleed en inmiddels met zijn werken een belangrijke plaats heeft in het hedendaagse concertrepertoire.

Dirk Luijmes speelde in het kader van dit Janáčekweekend in de Leeuwenberghkerk een aantal composities van de componist, deels op zijn harmonium en deels op het Flentroporgel. 's Middags stond *Op een overwoekerd pad, Boek 1* op het programma, dat Luijmes speelde in afwisseling met pianist Frank van de Laar en diezelfde avond speelde hij een van de *Adagio's voor orgel* en een selectie uit het *Album voor Kamila Stösslová*.

De concerten in de Leeuwenberghkerk, die ook op de radio te horen waren, werden gevolgd door een uitzending voor de VPRO-televisie, zondagmorgen 30 november, waarin Luijmes opnieuw enkele composities van Janáček speelde en zijn Franse drukwindharmonium demonstreerde. Voor ons was dit de aanleiding om met hem over het bijzondere werk van Janáček te spreken.

Het harmonium van Janáček

De muziek van Janáček

De muziek van Janáček laat zich maar moeilijk vergelijken met die van zijn tijdgenoten. Muziek was voor hem een voortzetting van de taal, die hij als de directe expressie van de menselijke ziel

beschouwde. Janáček werd 3 juli 1854 in Hukvaldy geboren, een klein dorp in het noordoosten van Moravië, als zoon van een onderwijzer. Het is een gebied, waar de natuur als een vanzelfsprekendheid domineert en Tsjechisch wordt gesproken. Hukvaldu laat zich vertalen met: Hochwald, Hoge Bossen.

Het zomerhuis in Hukvalda, dat door de componist in 1921 werd aangekocht. Op de tweede verdieping ziet men de kamer, waar Kamila Stösslová logeerde.

Janáček ontwikkelt een theorie over de spraakmelodie, waarbij toonhoogte, toonduur en intonatie door de taal worden gedictieerd. Later verzamelt en bestudeert hij de volksmuziek en probeert de belangrijkste elementen ervan in zijn muziek toe te passen. Als gevolg hiervan is er in zijn muziek een nauwe verwevenheid met de Tsjechische taal, die zijn muziek voor buitenstaanders vreemd en ontoegankelijk doet voorkomen.

Janáček woonde en leefde het grootste deel van zijn leven in Brno. Hij stichtte in deze stad een orgelschool, die in 1919 de status van conservatorium kreeg en nu nog steeds als zodanig in gebruik is. Zijn woonhuis stond naast het conservatorium en is tegenwoordig ingericht als museum.

Zijn dochter Olga en zijn zoon Vladimir sterven beiden op jonge leeftijd. Hun dood werpt een

Zijn woonhuis in Brno

Janáček Conservatorium in Brno

schaduw op zijn huwelijk met Zdenka Schulzová, een leerling van hem, met wie hij in 1881 trouwde. En dan, in het jaar 1917, komt Kamila Stösslová in zijn leven. Zijn leven verandert. Zij wordt zijn muze. In de 12 jaar die daarna volgen, is hij creatief en succesvol en componeert vele werken.

Op een overwoekerd pad, boek 1

In 1901 publiceert Janáček vijf harmoniumstukken, die later deel uitmaken van de bundel *Op een overwoekerd pad*. De cyclus wordt uitgebreid met meerdere klavierstukken en krijgt in 1911 zijn definitieve vorm. De titels van de delen zijn prozaïsch, zoals *Een weggewaaid blad*, *Goede nacht* en *Het uiltje is niet weggevlagen*. Voor een deel werd de muziek geschreven na de dood van zijn dochter Olga. De muziek wordt getekend door gevoelens van weemoed, verdriet en herinnering. Hoewel de meeste delen voor piano zijn bedoeld, bevat de cyclus dus ook originele harmoniummuziek. Het maakt verschil wanneer men de stukken eruit op piano dan wel harmonium speelt. De stukken veranderen van karakter en worden bij het harmonium zachter en intiemer. Een voorbeeld daarvan is *De madonna van Frydek*, dat op het harmonium een heel andere glans krijgt dan op de piano. Klaas Trapman heeft in de Vox Humana vorig jaar in

een bijdrage aandacht aan Janáček besteed. Hij schreef: “Janáček’s muziek is intens verbonden met het leven van alledag. Hij beluisterde en beschouwde de natuur en de mens. Elke beweging of klank kon aanleiding worden tot een muzikaal element. Ook de oervitaliteit van volksliederen raakte hem diep.” (Vox 74, april 2008). Nauw betrokken bij de uitgave van deze bijzondere cyclus was Ludvik Kundera, de vader van de schrijver Milan Kundera, bekend van zijn boek: *De ondraaglijke lichtheid van het bestaan*.

Uit het Album voor Kamila Stösslová

Misschien kan alle muziek die Janáček schreef, autobiografisch genoemd worden, maar zeker is dit het geval bij dit album. De passie voor Kamila Stösslová is groot, hoewel - naar men zegt - het een platonische relatie betrof. Zij zonden elkaar regelmatig brieven en hij verklaarde in zijn dagboek in gepassioneerde metaforen zijn liefde aan haar. *“Ik wacht op je”*. De relatie wordt steeds intiemer. Als hij zich terugtrekt in zijn zomerhuis in zijn geboortedorp, komt zij hem bezoeken. De aantekeningen in zijn dagboeken gaan door tot vier dagen voor zijn dood. Otto, de tienjarige zoon van Kamila, speelt met zijn speelkameraadjes in de bossen en keert niet terug. Janáček gaat hem zoeken en loopt een longontsteking op. Vier dagen later zal hij daaraan sterven, 12 augustus 1928.

Kamila Stösslová en haar zoon Otto, 1917

Dirk Luijmes

“Janáček heb ik al geruime tijd op mijn repertoire staan. Ik vraag me steeds af hoe je deze mooie, ingetogen, impressionistische muziek kunt laten klinken, zodat zowel de muziek als het instrument goed tot hun recht komen. Het is muziek, waarmee je een zekere affiniteit moet hebben. Je kunt die muziek niet strak, metronomisch spelen; de stukken hebben, misschien nog wel meer dan andere romantische muziek, een zeker rubato nodig. Het is interessant te zien dat de oorspronkelijke uitgave

voor harmonium enigszins afwijkt van de late versie voor piano. Janáček verandert soms noten in de melodie, past hier en daar de ritmiek aan en varieert ook het aantal maten. Vergeleken met veel harmoniummuziek uit die tijd zijn deze stukken uniek en in zekere zin 'atypisch' voor het instrument.

In verband met het Janáček-weekend heb ik in Brno een kopie van het 'Album voor Kamila' opgevraagd. Het boekje is ooit uitgegeven, maar niet meer in de handel. In het album staan -

tussen alle verliefde zinnen - muzikale schetsen die ongetwijfeld voor piano zijn bedoeld. Maar omdat Janáček de laatste dagen van zijn leven doorbracht in Hukvaldy, waar zijn harmonium stond, is het niet erg vergezocht en misschien wel de bedoeling om de laatste fragmenten uit het boekje op harmonium te spelen. En voor een harmoniumspeler is het ook bijzonder te bedenken dat de laatste zeven maten die hij schreef – getiteld *De gouden ring* – misschien ook voor harmonium zijn bedoeld.”

[80] [81]

Janáček: *De gouden ring*